

Fönntartások satujában

Botka Ferenc interjúkötete Déry Tiborról

„Komplikált figura volt”, „betegesen fukar, annyira, hogy néha már ő is szégyelli” (Domokos Máttyás); „a párt ellenzékéből átmént a mindenség ellenzékébe”, „kétségbeejtette jellemének hajlékonysága” (Eörsi István); „kapcsolatunk a kölcsönös szimpátiának és antipátiának a keveréke volt” (Fejtő Ferenc); „nagyon fogta a pénzt... Úgy látszik, az emberek idős korukban azt hiszik, hogy éhen halnak, és hogy spórolni kell” (Kállai Teréz házvezetőnő); „a börtöntársai kizárólag rosszakat mondtak róla: önző, magának való, gyáva, parirozó...” (Makk Károly); „voltak vonások az egyéniségében, amelyek taszítottak” (Nagy Péter); „morális lény volt, vagy hogy pontosabban fogalmazzak: az akart lenni, annak képzelte magát”, „nagyon világidegen volt”; „szerintem (ma) a kutya sem olvassa”, „ma már nem tartom olyan kivételesen nagy írónak, mint ifjúkoromban” (Réz Pál); „kétségkívül jelenség volt” (Schöpflin Gyula); „őszinte ember, olyan értelemben, hogy saját mozgalmi gyengeségeivel is szembe tudott nézni”, „nem tartotta magát hősnak, s nagyon sokat szenvedett emiatt” (Újhelyi Szilárd); „túl-ságosan sok pofont osztogatott ott is, ahol talán nem kellett volna” (Vajda Éva, Déry német fordítója); „nagyon kevés íróról nyilatkozott elismerően. Ő Thomas Mannra is azt mondta, hogy fárasztó és unalmas, talán Kosztolányiról beszélt csak elismerően. De a többiekről nem sok jót hallottam tőle” (Vásárhelyi Miklós).

Nem illik az alkalomhoz

Ezzel a néhány idézettel azt akarom értékelni, hogy zavarbaejtően nem „az alkalomhoz illő” (jó értelemben!) ez az interjúkötet, amelynek darabjait (az egyetlen Makk Károlytól eltékvélve) Botka Ferenc irodalomtörténész készítette, és a Petőfi Irodalmi Múzeum adta ki, Déry Tibor születésének 100. évfordulójára.

A jubileumi kiadványok és antológiák műfaja ahhoz szoktatott hozzá bennünket, hogy már eleve fönntartásokkal fogadjuk azokat a vélekedéseket ikszról, ipszilónról, amelyek benne helyet kaptak. Egyeseket a „halottról vagy jót, vagy semmit” régi bölcsessége motivál ebben, másokban túl erősen munkál a szépítő emlékezet, esetleg az élő családtagok érzékenységeinek tekintetbe vétele, még rosszabb esetben bizonyos magasabb, „elvi” megfontolások („nem érett az idő, hogy túl sokat foglalkozzunk árnyoldalaival”).

Ehhez képest azok, akiknek

módjuk és kedvük volt Botka Ferenc mikrofonjába föleleveníteni személyes emlékeiket Déry Tiborról, láthatólag nem sokat törődtek vele, hogy mégiscsak egy centenáriumi alkalmi kiadvány részére nyilatkoznak. Ennek köszönhetően Déry, az ember, a személyiség úgy jelenik meg e kötet egészében, mintha ma, több mint másfél évtizeddel a halála után is állandó résztvevője volna az interjúktól, pletykálkodásoktól, lefitymálásoktól és oktalan szoborra avatásoktól sosem mentes irodalmi életnek. A kezdeti mikrofonláz múltán mintha a megkérdezett ismerősök, barátok hirtelen olyasvalakiről kezdenének el „a háta mögött” ezt-azt kibeszélni, aki bármelyik pillanatba beléphet az ajtón, hogy ezzel esetleg maga is beleavatkozzék a róla szóló disputába.

Nincsenek kánonok

Ellentétben sok más közelmúltban elhunyt nagy öregünkkel, Déryről láthatólag máig sincsenek kialakult kánonok, érintésveszélyes tabu témák. Sőt, bár a hatvanas évektől, „élő klasszikusként” lebegett néhányadmagával a magyar szellemi élet fölött, most, holtában e megnyilatkozások némelyike szerint még értékelése körül is teljes a zűrzavar. Korántsem lett belőle „magától értetődően” klasszikus, olyan művekkel, amelyek értékelésében nincsenek élő nézetkülönbségek.

Még igazabb ez a személyiségére. Arra, ami e kötetnek fő témája. Abban minden megszólaló megegyezik, hogy olyan ember volt, aki mellett lehetetlen volt valaminő indulat, rokonvagy ellenszenv nélkül elmenni – „formátumos ember”, ahogy az egyik emlékező megfogalmazza. Am annál több az elmentmondás közöttük abban, miként értékeljék visszatekintve ezt a „formátumosságot”. Miben ragadják meg domináns vonását? Még hajdanvolt vagy akár mai rajongójának sincs emberi alakjáról föltétel nélkül jó véleményük – valamennyiüknél érződik, hogy élete bizonyos fordulataiban Déryt mentegetni kell. Minden, érdemeit méltató kijelentést félbeszakít egy képzeletbeli vagy valóságos „de”-vel kezdődő mellékmondat, amiből az világlik ki, hogy ha tehetségét illetően nem is, jellemét illetően még a hozzá legközelebb állókban is vannak róla (legalábbis) feszélyező, ha nem éppen kínos, kellemetlen emlékek. És ez életének szinte minden korszakára vonatkozik. Van ugyan, aki vele kapcsolatban „csak a szépre emlékezik” (pl. Ruffy Péter), a többségnek

azonban az emlékidézés közben előbukkan életéből valami olyan mozzanat, amiről ő maga is úgy érzi (ha egyáltalán...), hogy mentegetésre szorul. Az idősebbek, amennyiben „mozgalmi” kapcsolatban álltak vele a két nagy háború között, akkori baloldaliságában, sőt kommunista meggyőződésében fedeznek föl lépten-nyomon ingoványos talpalatokat. Akik 45 után kerültek vele baráti, családi, munkakapcsolatba, azok a Rákosi-féle hatalomhoz való viszonyában bukkannak minduntalan talányos következtetlenségekre. '56 utáni börtönévit illetően magatartásának megítélési skálája a spiclinek tartástól a hősiesség helytállás példájáig húzódik.

Legalább ennyi ellentmondás övezi magánéletének megítélését is. Aminek „kitergetését” ő maga tette szabad prédává, amikor emlékirataiban (több mint) bőven foglalkozott Karinthy feleségével folytatott viszonyával. És ami ilyen-olyan formában mindig elő-előjön, valahányszor Oravecz Paulával való (második) házasságára, vagy „Böbére” (Kunsági Mária), és az ő Déry életében játszott kivételes szerepére terelődik a szó. Mai népszerűtlenségének egyik fő okát többen Aczélhoz fűződő túl szoros kapcsolatával, és – kivált – egy hetvenes évek végi nyilatkozatával hozzák összefüggésbe, melyben (ráadásul egy nyugati lapban!) élesen elhatárolta magát az akkor már formálódó „demokratikus ellenzék” egyik szolidaritási akciójától.

Korrajz és adomagyűjtemény

Mindent egybevetve, Botka Ferenc interjúkötete Déryről, az ő oldaláról nézve, láthatólag mellékterméke egy készülőben lévő átfogó Déry-monográfiának. Másfelől, mivel Déry mindig az irodalmi élet sűrűjében élt, intenzív napi kapcsolatok fűzték nemcsak a többi íróhoz, hanem számos politikushoz is, ezért több részletében nagyszerű korrajz és adomagyűjtemény e korszakok fontos szereplőiről.

Irodalmi munkásságának átfogó értékelésére csak kevesen, és ők is csupán futólag vállalkoznak, például Réz Pál, aki így ír: „Valószínű, hogy Dérynek helye van és lesz a század – mondjuk – tizenöt legkitűnőbb prózaírója között, azt azonban nem hiszem, hogy úgy fog emlékezni rá az utókor, mint a legnagyobbakra, Kosztolányira vagy Móriczra, Krúdyra, Karinthyra, Tersánszkyra.”

Könczöl Csaba